

УДК 346.16

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.28>

Токунова Анастасія Володимирівна,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень

проблем економічної безпеки

Інституту економіко-правових досліджень

Національної академії наук України

ORCID ID: 0000-0002-5870-2473

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ БІЗНЕСУ І ПРАВ ЛЮДИНИ В ГОСПОДАРЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

WAYS OF DEVELOPING THE CONCEPT OF BUSINESS AND HUMAN RIGHTS IN THE ECONOMIC LEGISLATION OF UKRAINE

У статті було проаналізовано правову природу Керівних принципів ООН з питань бізнесу і прав людини (у роботах їх укладача, Дж. Раггі, Спеціального уповноваженого Генерального Секретаря ООН з питань прав людини та транснаціональних корпорацій та інших суб'єктів підприємницької діяльності щодо теоретичного підґрунтя даних Принципів).

Здійснено гіпотезу щодо покладення в основу Керівних Принципів ООН ідеї, східної то концепції «суспільного господарського порядку», розробленої Г. Знаменським у рамках формування теоретичних основ господарського права.

Виявлено такі спільні риси, як: вихід за межі усталеного бачення та введення додаткового елемента за для вирішення проблеми, яку неможливо вирішити в межах існуючої «системи координат»; забезпечення універсальності такого елемента та його спрямованість на вирішення ключових питань, чи то регулювання господарських відносин в цілому, чи то регулювання корпоративної поведінки; застосування систематизації та побудова взаємодії між різними складовими того чи іншого предмету, методу, принципу тощо, базуючись на загальному підпорядкуванні чи відсиланні до вказаного вище додаткового елемента.

Сформульовано перспективи розвитку концепції бізнесу і прав людини у господарському законодавстві України. Запропоновано нові редакції статей 44 і 49 Господарського Кодексу України. Зокрема, надано пропозиції щодо внесення поваги бізнесу до прав людини до переліку принципів підприємницької діяльності. Стосовно відповідальності суб'єктів підприємництва, запропоновано визначити, що підприємці зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права людини, права та законні інтереси громадян і їх об'єднань, інших суб'єктів господарювання, установ, організацій, права місцевого самоврядування і держави. Також, вони повинні уникати здійснення або сприяння здійсненню негативного впливу на права людини, який зумовлюється їх діяльністю, та усувати такий вплив, коли він виникає. Нарешті, підприємці повинні прагнути запобігти або зменшити негативний вплив на права людини, який безпосередньо пов'язаний з їх діяльністю, продукцією або послугами через їх господарські відносини, навіть якщо при цьому вони не сприяли настанню такого впливу.

Ключові слова: бізнес і права людини, господарське право, господарське законодавство, суспільний господарський порядок.

The article analyzed the legal nature of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights (in the works of their compiler; J. Raggi, Special Representative of the UN Secretary-General on Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises regarding the theoretical foundation of these Principles).

The hypothesis was carried out that the idea laid in the core of the UN Guiding Principles is close to the concept of the "social economic order", developed by H. Znamenskyi within the formation of the theoretical foundations of economic law.

The following common features were identified: going beyond the established vision and introducing an additional element to solve a problem that cannot be solved within the existing "coordinate system"; ensuring the universality of such an element and its focus on solving key issues, or regulating the economic relations in general, or regulating the corporate behavior; applying systematization and building interaction between various components of a particular subject, method, principle, etc., based on the general subordination or reference to the additional element indicated above.

The prospects for the development of the concept of business and human rights in the economic legislation of Ukraine are formulated. New versions of Articles 44 and 49 of the Economic Code of Ukraine are proposed. In particular, the proposals were made to include business respect for human rights in the list of principles of entrepreneurship activity. With regard to the responsibility of business entities, it is proposed to define, that entrepreneurs are obliged not to harm the environment, not to

violate human rights, the rights and legitimate interests of citizens and their associations, other business entities, institutions, organizations, the rights of local self-government and the state. Also, they must avoid causing or contributing to adverse human rights impacts caused by their activities and address such impacts when they occur. Finally, businesses must seek to prevent or reduce negative human rights impacts that are directly linked to their operations, products or services by their business relationships, even if they have not contributed to those impacts.

Key words: *business and human rights, economic law, economic legislation, social economic order.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Упродовж останніх років дедалі більшої актуальності набуває питання поваги до прав людини в контексті економічного розвитку та підприємницької діяльності. На сьогодні приватний сектор більше не має можливості стояти осторонь та скеровувати свою діяльність, виходячи суто з критеріїв якнайшвидшого та якнайбільшого прибутку.

Все більше впроваджується підхід, коли бізнес переслідує мету досягнення соціальних цінностей, а також – дотримання прав людини під час здійснення господарської діяльності.

Даний підхід закріплено як на міжнародному рівні (наприклад, у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку на період до 2030» визначено, що «Приватна підприємницька, інвестиційна та інноваційна діяльність – це одна із основних рушійних сил підвищення продуктивності, забезпечення всеохоплюючого економічного зростання та створення робочих місць. ... Ми будемо сприяти динамічному і ефективно функціонуючому підприємницькому сектору, захищаючи при цьому трудові права і стандарти в області довкілля та здоров'я у відповідності до релевантних міжнародних стандартів та договорів та інших поточних ініціатив у цьому напрямку, таких як Керівні принципи з питань бізнесу та прав людини і трудові стандарти Міжнародної організації праці, Конвенція про права дитини і основні багатосторонні договори щодо довкілля, для учасників таких договорів» [1]), так і в нормативно-правових актах України (наприклад, Національна стратегія у сфері прав людини у параграфі 16 «Забезпечення дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності» в якості проблеми, на вирішення якої спрямований стратегічний напрям, визначає наявність випадків порушення прав людини з боку суб'єктів господарювання (зокрема, у сфері трудових відносин, захисту персональних даних, захисту прав споживачів, захисту навколишнього природного середовища тощо). Як стратегічна ціль для даного напрямку встановлюється те, щоб суб'єкти господарювання під час ведення господарської діяльності застосовували підхід, засно-

ваний на правах людини, а потерпілі від порушень з боку суб'єктів господарювання мали доступ до ефективних засобів правового захисту [2]). Таким чином, забезпечення поваги бізнесу до прав людини включено до стратегічних пріоритетів розвитку як безпосередньо для України, так і для міжнародної спільноти, що обумовлює актуальність подальшого розвитку даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Слід зазначити, що питання, пов'язані із зазначеним аспектом, вже розглядалися в науковій літературі як України (наприклад, див. роботи А. Санченко, М. Саприкіної, О. Уварової, та ін.) та і інших країн (зокрема, публікації В. Faracik, N. Götzmann, D. Hoffmann, S. McGrath, D. Morris, P. Muñoz Quick, J. Ruggie, C. Woods, E. Wrzoncki).

Разом із тим, ключова увага приділяється імплементації іноземних кращих практик у даній галузі, при цьому значною мірою з уваги випускається питання щодо впровадження відповідного підходу в законодавство України (за виключенням програмних документів, зокрема, Національної стратегії з прав людини, де відповідні положення було внесено).

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою цієї наукової роботи є формулювання шляхів розвитку концепції бізнесу і прав людини у господарському законодавстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Останні тенденції світового розвитку демонструють все більше наближення приватного та публічного аспектів один до одного, їх взаємопроникнення та взаємодоповнення. У цих умовах суспільний інтерес набуває все більшого впливу, що відображається у стратегічних і профільних джерелах права, як на рівні держав, так і на міжнародному рівнях. Як уже зазначалося вище, невід'ємною складовою цих перетворень на міжнародному рівні стають питання бізнесу та прав людини і, відповідно, підходи до нормативного регулювання, яке б дозволило формалізувати базові очікування суспільства від бізнесу.

Однією із найбільш універсальних, комплексних та визнаних платформ у цій сфері є згадані вище Керівні принципи з питань бізнесу та прав людини: Впровадження рамкового курсу ООН «Захист, Повага та Засоби правового захисту й відшкодування» [3] (далі – Керівні принципи ООН), які були схвалені Резолюцією Ради ООН з прав людини 6 червня 2011 року [4]. Вони ґрунтуються на визнанні наступних ключових аспектів:

«а) Існуючих зобов'язань держав щодо поваги, захисту та забезпечення прав людини та основоположних свобод;

б) Ролі підприємств в якості спеціалізованих органів суспільства, що виконують спеціалізовані функції, від яких вимагається дотримуватись всіх відповідних законів та поважати права людини;

с) Необхідність того, щоб права і обов'язки узгоджувались із належними та ефективним засобами правового захисту та відшкодуванням при порушенні» [3].

Означений документ є результатом багаторічної роботи, проведеної на міжнародному рівні, що узагальнює широке коло питань, актуальних для бізнесу та прав людини.

Принцип поваги бізнесу до прав людини визначається в тому, що підприємства мають не допускати порушень прав людини інших осіб та усувати негативний вплив на права людини, з яким вони пов'язані, що закріплюється у п. 11 Керівних принципів ООН [3]. Саме його дотримуються як науковці, так і практики для подальшого розроблення цього напрямку. У коментарі до означеного пункту зазначається, що відповідальність поважати права людини – це глобальний стандарт очікуваної поведінки для всіх підприємств, де б вони не здійснювали свою діяльність. Він існує незалежно від здатності та/або готовності Держав виконувати їх зобов'язання щодо сфери прав людини, і не зменшує ролі цих зобов'язань. Така відповідальність існує опріч обов'язку щодо дотримання національних законів та підзаконних актів, що захищають права людини. Усунення несприятливого впливу на права людини вимагає прийняття належних заходів для його попередження, пом'якшення та, у випадку необхідності, відновлення та відшкодування. Підприємства можуть брати на себе інші зобов'язання або займатися іншою діяльністю з метою підтримки або заохочення прав людини, які можуть сприяти здійсненню цих прав. Але це не компенсує недотримання прав людини у рамках їх діяльності [3]. Це дозволяє більш чітко зрозуміти запропонований підхід, та визначити потенціал вітчизняного законодавства для подальшої імплементації.

Слід відзначити, що для вітчизняної науки господарського права та національного господарського законодавства питання взаємозв'язку економіки і суспільства не є новим. Так, Г. Знаменський у роботі «Господарське законодавство України: формування та перспективи розвитку» [5], яку було видано ще у 1996 році, зазначає наступне: «Коли говорять про майбутнє економіки України, то частіш за все її характеризують як ринкову, вільну економіку. ... Однак, важливо враховувати, що свобода чи несвобода економіки визначаються зовнішніми умовами, перш за все характером її взаємодії із суспільством в цілому, політикою, державою, правом. Тому необхідним є пошук якоїсь рівноваги в цій взаємодії, щоб економіка почала виправдовувати соціальні очікування».

Чинний Господарський кодекс України [6] (далі – ГК України) включає значні передумови для подальшої трансформації вітчизняної економічної системи у таку, що відповідає на запит та потреби суспільства. Утвердження суспільного господарського порядку в якості мети кодексу чітко вказує на очікування держави щодо спрямування розвитку господарської діяльності на інтереси людини.

«Суспільний господарський порядок – це пануючий у суспільстві уклад матеріального виробництва, заснований на положеннях Конституції, нормах права, моральних принципах, ділових правилах і звичаях, схвалених вищою законодавчою владою у стратегічних економічних рішеннях, що забезпечує гармонізацію приватних і публічних інтересів, створює партнерські і добропорядні взаємовідносини в господарюванні» [7, с. 31]. Вказане наукове визначення підкреслює ключовий аспект, необхідний для розроблення питань поваги бізнесу до прав людини, а саме поєднання приватної та публічної складової.

Ведучи мову про Керівні принципи ООН в цілому, Джон Рагті, який є їх автором і був спеціальним уповноваженим Генерального Секретаря з питань прав людини та транснаціональних корпорацій та інших суб'єктів підприємницької діяльності, у своїй статті «Соціальна конструкція Керівних принципів ООН у сфері бізнесу та прав людини» вказує, що «вони спираються на твердження, що корпоративна поведінка на глобальному рівні формується трьома окремими системами управління. Перша – це традиційна система публічного права та управління, внутрішня і міжнародна. ... Друга – це система суспільного управління, в якій беруть участь зацікавлені сторони, які стурбовані негативними наслідками ведення

бізнесу та використовують різні механізми соціальної відповідальності, такі як адвокаційні кампанії, судові позови та інші форми тиску, але також співпрацюючи з компаніями, щоб викликати позитивні зміни. Третя – це корпоративне управління, яке включає елементи двох інших, і формує загальнопідприємницькі стратегії і політики, включаючи управління ризиками» [8]. Таким чином, здійснюється акцент на поєднанні публічної та приватної складових у цьому питанні.

Також слід відзначити, що для наукових правових досліджень є достатньо цікавим той спосіб, у який свого часу були викарбувані обидві зазначені новації: рівне підпорядкування всіх суб'єктів господарювання суспільному господарському порядку та Керівних принципів ООН, включаючи принцип повагу бізнесу до прав людини.

Розкриваючи хід розробки єдиного методу господарського права, Г. Знаменський зазначає, що «... методи (автономних рішень, обов'язкових приписів, рекомендацій – прим. авт.), що розглядаються, і в своїй сукупності, і окремо мають змогу виконувати корисні функції в регулюванні господарських відносин. ... Але мета господарського права не зводиться лише до охорони та стабілізації відносин. Вона повинна також вказувати напрямок розвитку цих відносин, забезпечити системний характер такого розвитку. ...Такий вплив можна вчиняти, якщо застосування раніше відомих методів якимось чином скоординоване, системно пов'язане. Для цього не обов'язково, щоб один із відомих методів був висунутий на перший план в єдиному методі господарсько-правового регулювання. Системну організацію єдиного метода можна створити шляхом підпорядкування всіх первинних (автономних методів) якомусь одному керівному началу (принципу), який найбільш повно відображає потреби розвитку господарських відносин у сучасній економіці» [7, с. 29–30].

Для порівняння, Дж. Рагті, ведучи мову про процес розробки Керівних принципів ООН [8], зазначає, що ключове завдання полягало в тому, щоб спробувати сформулювати нормативну платформу, на якій ці три системи управління могли б бути краще узгоджені щодо бізнесу та прав людини, компенсувати їхні відповідні недоліки, і почати відігравати взаємно підсилюючі ролі, з яких з часом можуть розвиватися суттєві кумулятивні зміни. Для того, щоб сприяти такому узгодженню, Керівні принципи ООН використовують різні засоби комунікації та обґрунтування, які відображають різні соціальні ролі кожної системи управління у регулюванні корпоративної поведінки.

Аналізуючи наведене вище, можливо визначити наступні спільні риси:

– вихід за межі усталеного бачення та введення додаткового елемента за для вирішення проблеми, яку неможливо вирішити в межах існуючої «системи координат»;

– забезпечення універсальності такого елемента та його спрямованість на вирішення ключових питань, чи то регулювання господарських відносин в цілому, чи то регулювання корпоративної поведінки;

– застосування систематизації та побудова взаємодії між різними складовими того чи іншого предмету, методу, принципу тощо, базуючись на загальному підпорядкуванні чи відсиланні до вказаного вище додаткового елемента.

Дійсно, два наведених приклади не можуть слугувати гарантованим підтвердженням дійсності гіпотези щодо абсолютної універсальності підходу, запропонованого Г. Знаменським та Дж. Рагті і потребують більш детального дослідження. Проте зазначені вище результати дозволяють принаймні стверджувати про перспективність більш ґрунтовних досліджень з цього приводу, та, цілком можливо, розробки певних рекомендацій для побудови процесів роботи в напрямку інноваційного аналізу та віднайдення перспектив для дійсно концептуальних змін у вітчизняній правовій системі, регулюванні господарських відносин, економіці тощо.

Справа в тому, що окрім прискіпливої імплементації законодавства ЄС та виконання інших міжнародних та двосторонніх зобов'язань, для України важливо перейти на рівень одного із європейських лідерів у сфері наукових розробок нестандартних ходів, спрямованих на втілення загально визнаних світових цінностей, реалізації Порядку Дня Сталого Розвитку тощо. Постійна позиція добросовісного наздоганяючого не дає країні жодних переваг у світовому співтоваристві. Наразі дуже поширеною є така ідіома – «think outside the box», що передбачає вихід за наявні рамки. Вбачається, що саме такий спосіб слід використовувати по відношенню до імплементації Керівних принципів ООН у нормах вітчизняного законодавства.

Аналіз ключових положень ГК України надає підтвердження наявності підґрунтя для імплементації Керівних принципів ООН, в тому числі і компоненту поваги бізнесу до прав людини в національному господарському законодавстві.

Так, у ст. 5 ГК України встановлюється, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання

ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Зазначена норма базується на положеннях ст. 3 Конституції України [9], яка визначає, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Саме цей первісний взаємозв'язок якнайкраще має характеризувати сучасний стан господарських відносин (як комерційних, так і не комерційних) в Україні. Як було відзначено одним із фундаторів господарського права України В.К. Мамутовим, «У саме поняття підприємницької діяльності в ГК України включено соціальне начало. Якщо раніше підприємницькою вважалася діяльність, спрямована на отримання прибутку, то в Кодексі ця діяльність визначається як «здійснювана з метою досягнення економічних, соціальних результатів і отримання прибутку (ст. 42 ГК України)» [10, с. 89].

Таке переосмислення сутності і основ ведення підприємницької діяльності, з одного боку, має підштовхувати до подальшої конкретизації позиції щодо положення бізнесу відносно прав людини, а з іншого, надає глибинну концептуальну основу для розвинення правової системи України в цьому напрямку.

Відповідно до структури Керівних принципів ООН як документу, повага бізнесу до прав людини відноситься до групи основоположних принципів, і в подальшому тексті розкривається через низку положень. Наприклад, пункт 13 Керівних принципів ООН деталізує зміст відповідальності суб'єктів підприємництва поважати права людини, що вимагає:

а) уникати здійснення або сприяння здійсненню негативного впливу на права людини, який зумовлюється їх діяльністю, та усувати такий вплив, коли він виникає;

в) прагнути запобігти або зменшити негативний вплив на права людини, який безпосередньо пов'язаний з їх діяльністю, продукцією або послугами через їх ділові відносини, навіть якщо при цьому вони не сприяли настанню такого впливу [3].

Вказане вище розкриває глибинний підхід, закладений при формулюванні цього принципу. **Фокус робиться не вузько на відповідальності за певні формальні порушення, а на свідомій системній роботі та цілеспрямованості бізнесу**

на уникнення утиску прав людини упродовж всього ланцюжка створення вартості по відношенню до широкого кола осіб. Цей принцип сприяє запровадженню постійних процесів, які допоможуть бізнесу бути відповідальним по відношенню до людей за ті перетворення, які може викликати його діяльність. Це обумовлює актуальність закріплення положень Керівних принципів ООН у **ключових законодавчих актах**, які регулюють економічні відносини, поряд із виданням стратегій та політик щодо їхньої імплементації.

Вбачається, що найбільш ефективно це може бути започатковано на рівні Господарського кодексу, який встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності. Підхід, застосований у вітчизняній науці господарського права, вказує на те, що принципи підприємницької діяльності являють собою основи правового регулювання відносин, які складаються при її здійсненні, та, що не менш важливо, охоплюють і саме по собі господарювання на підприємницьких началах [11]. Це бачення цілком співпадає із тими фундаментальністю та комплексністю, які закладаються до змісту конструкції поваги до прав людини з боку бізнесу в Керівних принципах ООН. Як було розглянуто вище, цей принцип апелює як до суб'єктів підприємництва – щодо здійснення своєї діяльності певним чином, так і до держав – щодо створення умов для забезпечення поваги до прав людини з боку бізнесу.

Безпосередньо імплементацію принципу поваги бізнесу до прав людини можливо забезпечити шляхом внесення доповнень до ст.ст. 44 і 49 ГК України, виклавши їх у наступній редакції:

«Стаття 44. Принципи підприємницької діяльності

1. Підприємництво здійснюється на основі: вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;

самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

вільного найму підприємцем працівників; комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;

вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати подат-

ків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд;

поваги підприємців до прав людини.

...

Стаття 49. Відповідальність суб'єктів підприємництва

1. Підприємці зобов'язані не завдавати шкоди докільню, не порушувати *права людини*, права та законні інтереси громадян і їх об'єднань, інших суб'єктів господарювання, установ, організацій, права місцевого самоврядування і держави.

Підприємці повинні уникати здійснення або сприяння здійсненню негативного впливу на права людини, який зумовлюється їх діяльністю, та усувати такий вплив, коли він виникає.

Підприємці повинні прагнути запобігти або зменшити негативний вплив на права людини, який безпосередньо пов'язаний з їх діяльністю, продукцією або послугами через їх господарські відносини, навіть якщо при цьому вони не сприяли настанню такого впливу.

2. За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність.»

Підсумовуючи запропоновану вище розробку гіпотези щодо відповідності принципу поваги бізнесу до прав людини вітчизняному господарському законодавству та науковим основам господарського права, вбачається за можливе стверджувати, що в Україні наявним є міцне підґрунтя для його подальшої імплементації.

Запропоновані вище зміни до Господарського кодексу України є одним з можливих варіантів, який дозволить більш чітко позначити в національному господарському законодавстві існуючий взаємозв'язок підприємницької діяльності з правами людини, базуючись на вже закладеній Конституційній основі правопорядку у сфері господарювання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, у статті було проаналізовано правову природу Керівних принципів ООН (у роботах їх укладача, Дж. Руггі, Спеціального уповноваженого Генерального Секретаря ООН з питань прав людини та транснаціональних корпорацій та інших суб'єктів підприємницької діяльності щодо теоретичного підґрунтя даних Принципів). Здійснено гіпотезу щодо покладення в основу Принципів ідеї, східної то концепції «суспільного господарського порядку», розробленої в рамках формування теоретичних основ господарського права, наведено низку аргументів на її підтримку. Сформульовано перспективи розвитку концепції бізнесу і прав людини у господарському законодавстві України, і, зокрема, внесено пропозиції щодо досягнення даної мети через конкретні пропозиції щодо нової редакції ст.ст. 44 і 49 ГК України.

Стосовно перспектив подальший розвідок, першочерговим є забезпечення комплексного підходу стосовно імплементації концепції бізнесу і прав людини, узгодивши відображення відповідних принципів в інших галузях українського законодавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution, adopted by the General Assembly of the United Nations on 25 September 2015 № A/RES/70/1. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
2. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. *Офіційний Вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1257.
3. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework: Annex to the Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie on 21 March 2011 № A/HRC/17/31. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/17/31&Lang=E
4. Human rights and transnational corporations and other business enterprises: Resolution adopted by the Human Rights Council on 6 June 2011 № A/HRC/RES/17/4. URL: <http://undocs.org/A/HRC/RES/17/4>
5. Знаменский Г.Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. К. : Наукова думка, 1996. 56 с.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18; № 19–20; № 21–22. Ст. 144.
7. Хозяйственное право: учебник / В.К. Мамутов [и др.]; под ред. В.К. Мамутова. К. : Юриком Интер, 2002. 897 с.
8. Ruggie, John G. The Social Construction of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Corporate Responsibility Initiative Working Paper No. 67, Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Government,

Harvard University. URL: https://www.hks.harvard.edu/sites/default/files/centers/mrcbg/programs/cpi/files/workingpaper_67_0.pdf

9. Конституція України : офіц. текст [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. : станом на 1 січня 2006 р.]. К. : Мін-во юстиції України, 2006. 124 с.

10. Мамутов В.К. Посилення публічних засад у правовому регулюванні господарської діяльності. *Право України*. 2009. № 9. С. 85–94.

11. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. За заг. ред. В.К. Мамутова; Академія правових наук України. Відділення екологічного, господарського і аграрного права. К. : Юрінком Інтер, 2004. 441 с.